

כי טובים דודך מיין והנקיון גם כן ממשילים אותו לחלב, וכאמרו (איכה ד, ז): זכו בזיריה משלג צחו מחלב וג' ¹⁹⁷. אם כי במקום אחר נזכר נקיון השניים לגנאי, והוא אמרו (עמוס ד, ו): וגם אני ¹⁹⁸ נתתי לכם נקיון שינים בכל עריכם וחסר לחם וג'. ולפי הפירוש הראשון של אמרו: אסרי לגפן — יהיה אם כן אמרו: חכלילי עינים מיין — מוסב על שפעת הטובות (שיבואו) עליהם, כגון אמרו (יואל ד, יח): והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב וג' ¹⁹⁹. ולפי פירושו השני יהיה אמרו: חכלילי עינים מיין, מוסב על ענייני האומה המתוקנים ועל מצבה המשובת, כגון אמרו (שיר השירים א, ב): ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין. והנמשלים מן האומה לעינים הם הנביאים כאמרו (ישעיה כט, י): ויעצם את עיניהם את הנביאים ואת ראשיכם החזים כסה, והסנהדרין, גם כן, וכאמרו (במדבר טז, כד): והיה אם מעיני העדה וג' ²⁰⁰. ולפי פירושו השלישי יהיה אמרו: חכלילי עינים מיין, מוסב על רב החכמה ושפע התבונה, כגון אמרו (ישעיה נה, א): לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב ²⁰¹. אחר כך אמר:

הפסוקים לפי התרגום הערבי. מט, יג—כא

הכתוב:

- (יג) זבולון. זבולון שוכן בחוף הים ובחופו ספינות וקצה תחומו אל צידא (צידון).
 (יד) יששכר. ויששכר כגוף מוצק ברבצו בין שתי שורות;
 (טו) וירא. אחר כך יראה כי המנוחה טובה והארץ עריבה ואז יושיט את צוארו למנשא ויהיה כמו עבד חייב מן;
 (טז) [דן]. דן ישפוט את עמי כאחד משכטי ישראל;
 (יז) יהי דן. ויהיה דן כמו הנחש על הדרך וכמו המושלך על מסילה, הנושך את עקב הסוס ויפול רוכבו לאחור;
 (יח) לישועתך. ואז יאמר: אני מקוה לישועתך, הוי רבון (העולם);
 (יט) גר. וגר איזה גרוד (פרשים) שיחנה עליו, הרי הוא יחתוך את עקביו;
 (כ) מאשר. אשר מאכלו שמן והוא יתן תענוגות המלכים;
 (כא) נפתלי. ונפתלי כאילה שלוחה אשר תשיב את האמורים היפים;

פירוש

(יג) הקדים פה את זבולון ליששכר בברכה, אם כי הוא קודם לו בזמן ובמעלה, רצוני לומר, שיששכר גדול מזבולון בגיל ובחכמה, וכמו־כן הקדים אותו משה רבינו עליו [השלום] באמרו (דברים לג, יח): ולזבולון אמר שמח זבולן וג'. אמרו, שהסיבה להקדמה זו היא הצטרפותו של יששכר לזבולון לסיפוק צרכיו ²⁰². ואמרו: לחוף ימים ישכן — מתכוון בו לשכנותה של ארצו לים ²⁰³, וכאמרו (יהושע יט, יא): ועלה גבולם לימה ומרעלה ופגע בדבשת ופגע אל הנחל אשר על פני יקנעם. ואם כי התכוון באמרו לימה — למערב, ואולם כאשר אמר: ופגע אל הנחל,

¹⁹⁷ השווה תנחומא ויחי ורד"ק, וצורר המור.

¹⁹⁸ בכ"י: ואנכי.

¹⁹⁹ השווה א"ע.

יפסר סכנה אלעין וקד תמתל אלגודה באלשראב וכק' כי טובים דודיך מיין ואלנקא איצ'א ימתל באללבן וכקולה זכו נזיריה משלג צחו מחלב עלי אן נקא אלאסנאן קד געל פי מוצ'ע אכר מדמומא והו קולה ואנכי נתתי לכם נקיון שנים בכל עריכם וחסר לחם וג' פעלי אלתפסיר אלאול אלדי לקול אסרי לגפן יכון קולה חכלילי עינים מיין מצרופא אלי סבוג אלנעם עליהם נחו קולה והיה ביום ההוא יטפו התרים עסיס והגבעות תלכנה חלב וג' ועלי תפסירה אלתאני יכון קולה חכלילי עינים מיין מצרופא אלי צאלח אמור אלאמה וגודה אחואלהא נחו קולה ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין ואלממתלין בעינים מן אלאמה אלאנביא כקולה ויעצם את עיניכם את הנביאים ואת ראשיכם החזים כסה ואלסנדרין איצ'א וכק' והיה אם מעיני העדה וג' ועלי תפסירה אלתאלת ינצרך קולה חכלילי עינים מיין אלי כתרה אלעלם וופור אלפתם נחו קולה לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב.

תרגום הפסוקים מט, יג—כא

נץ תם קאל (יג) זבולון וזבולון יסכן סאחל אלבחר ופי סאחלה ספן וטרף תכמה אלי צידא (יד) יששכר ויששכר כגסם צאלב ראבצ'א בין צפין (טו) וירא תם ירי אן אלראחה גיידה ואלארץ' מלדדה פימד ענקה ללגקל ויציר כאלדמה כאדמא (טז) דן יחכם לקומה כואחד מן אסבאט ישראל (יז) יהי דן ויכון דן כאלתעבאן עלי אלטריק וכאלמטרוח עלי סכה אללאסע עקב אלפרס פיקע ראכבה אלי ורא (יח) לישועתך פיקול רגות גותך יא רב (יט) גד וגד אי כרדוס תכרדס עליה פהו יגד אעקאבה (כ) מאשר ואשר טעאמה סמין והו יעטי מלאד אלמלוך (כא) נפתלי ונפתלי כאילה מרסלה תרד אלאקואל אלחסני.

אורח 01/09/2018

פירוש

קדם ההנא זבולון עלי יששכר פי אלברכה ועלי אנה מקדם עליה פי אלזמאן ואלפצ'ילה אעני אן יששכר אכבר מן זבולון סנא ועלמא וכדאך קדמה משה רבינו עליה [אלסלאם] פי קולה ולזבולון אמר שמח זבולון וג' קיל אן אלסבב פי הדא אלתקדים הו חאגה יששכר אלי זבולון פי כפאיתה וקולה ולחוף ימים ישכן יריד

200 השווה ב"ר פ' צח, יב. ספרי פ' עקב פיסקא מא. הוריות ה, א. ועיין תורה שלמה אות קפז.

201 השווה רד"ק.

202 לפי ב"ר צט. יג ותנחומא ויחי יא. במדרש נזכר שיששכר יותר גדול בשנים, וראוי להקדימו. ואילו הגאון מזכיר גם מעלת יששכר שהיא יותר גדולה, וכן משמע קצת במדרש אגדה כאן.

203 הגאון מדגיש כאן שזבולון היה "קרוב" לים ולא על הים, ראה הערה הבאה. מאידך גיסא השווה פירוש ראב"ם: "זבולון וגו' טעמו פשוט רמז כי נחלתו בארץ ישראל תהיה אצל החוף" וזה ככל המפרשים שפירשו כי זבולון היה על הים ממש.

הותר לנו לומר, שהוא נחל אשר יתכן כי הולך הוא אל הים²⁰⁴. — והתכוון באמרו: והוא לחוף אניה, שעל ידי שכינותו לים, יפיק תועלת מההפלגה בו בשביל מסחר, כמו שאמר (תהלים קד, כה-כו): זה הים גדול וג' שם אניות יהלכון וג'²⁰⁵. וייתכן שהתכוון באמרו: והוא לחוף אניה, שהוא יעשה מלחמה עם איזה אויב שיבוא בים²⁰⁶, כגון אמרו (שופטים ה, יח): זבולן עם חרף נפשו למות וג'. וזאת משום שאמר קודם (שם שם, יז): ודן למה יגור אניות, אשר [ישב] לחוף ימים ועל מפרציו ישכון. מובנו של זה הוא ששבט דן אינו מפחד מאניות הים שיבואו עליהם ושבט אשר אינו צריך להיות צמוד לחוף לשם שמירתו, אלא הוא חי בארצו וזבולן ממלא את מקומם. ואת מקום השבטים האחרים זולתם בזאת. ולפיכך המשיך באמרו: זבולן עם חרף נפשו למות²⁰⁷. והתכוון באמרו: וירכתו על צידו — עד צידו. כי הביטוי: "על" — במקומות (שונים) מתכוונים בו ל"עד", כמו אמרו (יהושע ב, ז): והאנשים רדפו אחריהם דרך הירדן על המעברות, רצונו לומר עד המעברות²⁰⁸. והיתה כוונתו באומרו: וירכתו על צידו, שגבולו יגיע לצידו. — וכשנתבונן בחלקו בנחלה נעמוד על נכונות (דבר) זה, בגלל אמרו (שם יט, כז-כח): ופגע בזבולן ובג' יפתח אל צפונה בית העמק ונעיא אל ויצא אל כבול משמאל. ועברו ורחב וחמון וקנה עד צידו רבה. וזה עניין נפלא מאד, כי לו חילק יהושע את הארץ בין השבטים על פי בחירתו, — כי אז היה אפשרי מאמרו של מי שאומר כי הוא אישר את מאמרו של

204 הגאון משמיענו כאן חידוש בעומק הפשט של הכתובים. אם נתבונן בפסוקים ביהושע יט, י—טז, נראה כי כל שבט זבולן ישב באזור יבשתי, רק בפסוק אחד (יא) נמצא רמז למים: "ועלה גבולם לימה ומרעלה ופגע בדבשת ופגע אל הנחל אשר על פני יקנעם". בתרגום יונתן מתרגם את הלימה "לימה" — לים, כלומר התחום יצא עד הים, וכן תורגם בשבעים ובוולגטה. אולם אין זה פשוט. מפסוקים כה—ל עולה כי חלקו של אשר היה לאורך הים, אם כך לא נגע בים חלקו של זבולן. בביאורי הגר"א ליהושע שם, יד, הרגיש בזה וכתב שם: "והא דכתיב וירכתו על צידו וכתב זבולן לחוף ימים ישכון? ע"כ צ"ל שגבול זבולן מפסיק באמצע הגבול אשר והולך על צידו רבה ושם מתפשט קצת לרוחב כתבנית ירך וז"ש וירכתו על צידו, וג' יפתח אל (יהושע, שם פסוק כז), הוא המפסיק בין גבול אשר". ובדומה לזה כתבו מפרשי זמננו, (ספר יהושע מפורש על ידי יהודה הרשקוביץ וישראל א' זידמן, ירושלים תש"ב עמ' 84). לימה: "אל שפת ימו של מפרץ עכו הוא עמק זבולן בימינו, כמו שברכם יעקב: זבולן לחוף ימים ישכון והוא לחוף אניות. הרצועה שחברה את זבולן בתוך נחלת אשר". הגאון בן חפני הרגיש בשאלה זו ובמיוחד כאשר הוא מבאר את הלימה הקשה בצורתה "לימה" לא לים אלא למערב, מתעוררת השאלה היכן מגעו עם הים? הגאון מוצא את המגע במלים "ופגע אל הנחל" הנחל הוא המוצא אל הים, ואינו נחל הוא? הנחל הזה הוא נחל קישון שדרכו הגיעו גם אניות לים. ומצאתי שיחזקאל קויפמן בביאורו לספר יהושע, עמ' 200—221 מפרש כך. הוא אף מפרש כדברי הגאון כאן את המלה "לימה" (יהושע שם יא) "מערבה": "הנחל אשר על פני יקנעם", הוא מסביר: "הוא ואדי אל מלח, יובל הדרומי של הקישון". וז"ל שם עמוד 221: "ועם זה נראה שדווקא לזבולן אף על פי שנחלתו היתה יבשתית, היה מוצא ממש אל הים: הוא שלט בקטע מן הקישון בגבולו הדרומי, ומכאן נתנה לו איזו אפשרות לצאת אל הים". והשווה רשב"ם: "שהיה לזבולן נמל שהאנשים יכולים לגשת לאניות לקנות סחורה"

205 לפי ב"ר פ' צט, ט.

206 השווה תרגום אונקלוס: "יכבש מחוזין בספינן", ודומה לזה ביונתן, ובתרגום ירושלמי כ"י רומי: "והוא יהו שליט במיתונו ספינתה".

מגאורה בלדה ללבחר וכק' ועלה גבולם לימה ומרעלה ופגע בדבשת ופגע אל הנחל אשר על פני יקנעם ועלי אנה אנמא אראד בקולה לימה אלגרב ולכנה למא קאל ופגע אל הנחל סאג לנא אן נקול אנה ואדי ימכן אן יכון כרוגה אלי אלבחר וקצד בקולה והוא לחוף אניות אנה במגאורתה ללבחר ינתפע ברכובה ללתגאראת כמא קאל זה הים גדול וג' שם אניות יהלכון וג' ויחתמל אן יכון אראד בקולה והוא לחוף אניות אנה יחארב מן גא מן אלאעדא פי אלבחר נחו קולה זבולן עם חרף נפשו למות וג' ודלך אנה קדם קולה ודן למה יגור אניות אשר לחוף ימים ועל מפרציו ישכן ומעני דלך אן סבט דן לא יכאפו מן יגיהם מן ספן אלבחר ולא יחתאג סבט אשר אלי מלאומה אלסאחל לחפטה בל יקים פי בלדה וזבולן נאיב ענהמא וען גירהמא מן אלאסבאט פי הדא ולדלך אתבעה בקולה זבולן עם חרף נפשו למות ואראד בקולה וירכתו על צידן עד צידון לאן לפטה על פי מואצ'ע יראד בתא עד נחו קולה והאנשים רדפו אחריהם דרך הירדן על המעברות יעני עד המעברות וכאן קצדה פי קולה ויכרתו על צידון אן תכומה יבלג אלי צידון ותפקדנא לחצצה פי אלנחלה יכרג לנא תבאת דלך לקולה ופגע בזבולן ובני יפתח אל צפנה בית העמק ונעיאל ויצא אל כבול משמאל ועברן ורחוב וחמון וקנה עד צידון רבה והדא אמר עגיב גדא לאן יהושע לו קסם אלבלד עלי אלאסבאט באכתיארה לאמכן קול מן יקול אנה תבת

01/09/2018

207 בפירוש לתיבה "יגור" שבשופטים מלשון פחד ומורא. הגאון מסביר את הפסוק באופן מקורי, שהכתוב בא להבליט גבורתו של זבולון, השווה ספר שופטים מבואר בידי יחזקאל קויפמן עמ' 140. שיש מפרשים "יגור" מלשון "גר", כלומר: "שבני דן היו משכירים את עצמם כמלחים לצידונים".

פסוקים אלה שבשירת דבורה מעוררים עוד בעיה: דן ואשר מתוארים כיושבים על הים, ואילו זבולון, שעליו אמר יעקב אבינו בברכתו "לחוף ימים ישכון", לא בכלל בתאור זה שבספר שופטים. משום כך ישנן דעות כי במשך הזמן חלו שינויים בנחלות השבטים. ראה י. קויפמן — ספר יהושע, עמוד 220 הערה 9. ולכך ביאר הגאון את התיבה "יגור" מלשון פחד. כלומר, שזבולון בגלל קרבתו לים ישמור על השבטים מן האויב העלול לבא בדרך הים. וראה למעלה הערה 204.

208 כן בכל התרגומים, הארמיים כולל ירושלמי כ"י רומי ופשיטא, וכן בשבעים ובוולגטה. נראה שבאורו של הגאון מבוסס על המסורה (בפירוט בחומש קהלות משה) כאן "י"א סבירין "עד" וקר' "על", וסי' וירכתו על צדון; (יהושע ב, ז) על המעברות; (שם יג, טז) על מידבא" וכו'. וראה מסורה גדולה, ליעקב בן חיים, ערך על: "על, י"א סבירין עד וסי' נמסר בסדר ויחי". וכן תרגם רס"ג. גם הרב"ם והרד"ק מביאים כדוגמא את הפסוק מיהושע ב, ז. וראה ריב"ג בספר השרשים שרש עד, ענין עד במובן על; ונשים עד נפת אשר עד מידבא (במדבר כא, ל) הענין על מידבא. וכותב שם: "ואמר בעל המסורת בו דחאזי עד מידבא". המלים האלה אינן בתרגומו של אבן תבון. בכר הוסיף לפי המקור הערבי. (בכ"י רואן: "דתחזי"). וכן מביא ר"י אבן בלעם בספרו אותיות הענינים ערך עד. ויתכן שכוונת ריב"ג למסורה שלפנינו, על במובן עד. במלים "דחאזי עד מידבא", מתכוון שראוי להיות עד מידבא "והיינו הפסוק ביהושע יג, טז שכתוב שם "על" מידבא וסבירין "עד" מידבא. וראה שם בריב"ג שרש עלה, בסוף עמ' 369: "ותהיה על בענין עד כאשר היתה עד בענין על, באמרו אשר עד מידבא, והיא אמרו (תהלים מח, טו) הוא ינהגנו על מות, רוצה "עד" מות. ע"כ. לענין שמוש הגאון במסורה ראה למעלה מן, כו, הערה 151. וראה מנחת שי נחמיה יב, לט, שהגיה במסורה בפ' ויחי ט' סבירין במקום יא. וכן נמצא בספר "צפנת פענח" לרב יוסף טוב עלם על אבן עזרא בפ' ויחי כאן, מהדורת דוד הרצוג, קראקא תרע"ב. עמ' 174.

יעקב בזאת. וכיוון שחלוקתו את הארץ היתה בגורל — הרי יודעים אנו ש(דבר) זה הוא מעזרת הבורא יתעלה שבחו ואישורו לדברי יעקב בברכת בניו²⁰⁹, וכאמרו: (שם שם, י): ויעל הגורל השלישי לבני זבולן למשפחתם. וכבר אמר אחד הקדמונים²¹⁰, שיונה הנביא הוא מבני זבולן, בהסיקו מסקנה זו מנחלתו, ועל יסוד מה שאמר (שם שם, יג): ומשם עבר קדמה מזרחתה גתה חפר וג'. ואמר עליו (מלכים ב' יד, כה): כדבר ה' אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי אשר מגת החפר.

(יד) ותירגמתי: יששכר חמר גרם, כ"גוף קשה", כי עשיתי את "חמור" כמו "חומר", כאמרו (ישעיה מה, ט): היאמר חמר ליצרו מה תעשה. והתכוון באמרו: גרם שיש לו קשיותה של העצם, כאמרו (איוב מ, יח): עצמיו אפיקי נחשה גרמיו כמטיל ברזל. ואמר (משלי כה, טו): ולשון רכה תשבר גרם, כלומר שיש לו תוקף ואומץ לב²¹¹. ומותר לנו לפרש את הביטוי כפשוטו, כל' שהוא המשילו לחמור, שדרכו להוביל ולהיכנע למשא²¹², כדי שיתאים לאמרו: ויש שכמו לסבל. — ואין להעלות על הדעת, כי המשילו לחמור משום שהחמוריות השתלטה עליו, שהרי הכתוב מעיד על חכמתו ותבונתו באמרו (דברי הימים א' יב, לג): ומבני יששכר יודעי בינה לעתים וג'. וזה שתיארנו צריך להאמין בו בנוגע לכל החיות שאליהם המשיל את השבטים, רצוני לומר המשלתו את יהודה לאריה, ויששכר לחמור, ודן לנחש, ונפתלי לאילה, ובנימין לזאב. כי לא רצה לומר שהן דומות להם בכל סגולותיהן. כי בכל פרט מחמשת בעלי חיים האלה יש קצת תכונות משובחות וקצתן מגונות. והתכוון בהמשלה לחלק מן התכונות, והן המשובחות שביניהן — וכך התכוון לגבורה באריה, לכניעה למשא בחמור, והנשיכה בנחש, והמהירות באילה, והדריסה בזאב, — ולא לשאר תכונותיהן המגונות²¹³. ואומר כאן, שקדמוניו האמינו, שכל השבטים נמשלים לכל בעלי חיים האלה, כלומר אריה וחמור ונחש ואילה וזאב, רצוני לומר שבכל אחד מן השבטים מתאחדות גבורת האריה וההובלה של החמור ונשיכת הנחש ומהירות האילה ועזות הזאב — ואולם הן בולטות וחזקות יותר בשבט, שבו הן נזכרות²¹⁴. וכמו שהאמינו בזאת בעניין ההמשלה כך האמינו בעניין משמעויות הברכות האלה: שאין זה תפילה ואיחול²¹⁵ לכל אחד מן השבטים לבדו ולא לזולתו, שאז יהיה יהודה מנצח וגובר על אויביו — על ידי התפילה עליו: ירך בערף איביו, ולא כל השבטים; ויהיה זבולן מאושר ומצליח במסחר ויששכר במדעים, ולא שאר השבטים; ודן בדינים ולא השאר; ויוסף נעזר ומבורך בחיות ובצמחים, ולא זולתו, אלא אדרבא כל התכונות האלו אשר בברכות

209 צריך עיון כיצד מסיק הגאון מספר יהושע כי גבול זבולון הגיע עד צידון. הכתוב שם מדבר על חלקו של אשר, ואולי מפרש "ופגע בזבולון" על פני כל אורך הגבול עד צידון. והשווה ב"ר פ' צח, יא: "וירכתו על צידון, רבי אליעזר אמר זבול דגלילה, ורבי יוחנן אמר מגדל דיר". ופירשו המפרשים יפה תואר וכן בעל ידי משה — כי המדרש בא לפרש כאן צידון שבברכת יעקב על צידון אחרת ולא צידון הידועה, שהיא היתה בחלקו של אשר כמו שמוכח מן המדרש שם. ועיין ב"ר שם מהדורת אלבק עמוד 1261 הערה 7. בכה"י בטעות: ובגי "ונתחאל" במקום ובגי יפתח-אל. וראה מה שכתב הגאון למעלה מט, ד לאימות דברי יעקב: "אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל". והשווה פירוש הגאון לבמדבר, כו, גה, מכ"י, מ. צוקר על תרגום רס"ג לתורה עמ' 410, גם שם הגאון מדבר על ההתאמה בין הגורל לברכת יעקב.